HALK BİLGİSİ HABERLERİ

İstanbul - Eminönü Halkevi Dil, Edebiyat ve Tarih şubesi tarafından çıkarılır aylık mecmua

Yazı İşleri Müdürü : MEHMET HALİT BAYRI

Yıl : 8 — Birinci kânun 1938 — Sayı : 86

ANDA MÜTAALLİK ADET VE ANANELER

And kelimesi bütün Türk kavimlerinde müşterektir. Eski ve yeni lûgat kitapları bu kelimeyi Arapların «يمين», «حلف» ve «قسم» kelimelerinin karşılığı olarak gösteriyorlar. «ديوان لغات الترك» müellifi bu kelimeyi «الحلف و منه يقال اندق اى احلف» (cilt I, s. 45) diye izah ediyor. Altay lehcelerinde «and» kelimesine bu manada tesadüf edilmiyorsa da «andık» kelimesi vardır ve «beraet kazanmak, şüpheyi defetmek» manalarına gelir (Radloff Sözlüğü I. s. 239).

Folklor araştırmalarının bize verdiği kanaate göre «and» kelimesi eski zamanlarda «kardeşleşme» merasimini ifade eden bir terim olmuştur. İki yabancı adam birbirile kardeş olmak isterlerse kollarından bir damar yararak kanlarını bir fincan içine akıtır ve bunu süt veya kımıza karıştırarak içerler ve bu suretle «süt ve kan kardeşi» olurlardı. Bu merasimle birbirinin kardeşi olanlar «anda» yahut «andalı» tesmiye olunurlardı. «Andalı» kelimesi bugünkü Türk lehcelerinde unutulmuştur Yalnız Kırgızlarda sıhriyet münasebetile akraba olanlar «kuda (a) ndalı» yız diyorlar. Tek başına «andalı» kelimesi kullanılmaz. «Kudandalı» kelimesi Radlof sözlüğünde yoktur. Son senelerde neşredilen bir Kazakça - Rusca lûgat kitabında bu söz «sıhriyet münasebetile akrabalar» manasına gelen Rusca «svatya» kelimesile izah edilmiştir. (Begaliyef, Kazak - Rus sözlüğü, Kızıl - Orda, 1936, s. 190).

«Kan yalaşıp kardeş olmak» Garp Türklerinde de yaygın bir âdet olduğu eski eserlerden anlaşılmaktadır. İkinci Bayazıt devri şairlerinden Mesihî'nin Ali paşa hakkında yazdığı mersiyede

Subudem bir acep uğraş oldu
Her taraf lagzei sabaş oldu
Dil paşa ile peykân adı
Kan yalaştı ve karındaş oldu.

Birinci Selim devri şairlerinden Ahî'nin bir şiirinde

Okların can almağa tirinle yoldaş oldular
Sinelerde kan yalaştılar karındaş oldular

mısraları vardır [1].

Türk kavimlerinin folklorunu tetkikten anlaşıldığına göre bu «and» veyahut «anda» merasimi ilk devirlerde yabancı olan birile kardeşleşmeyi ve yekdiğerine karşı sadakatı teyid için yapılırdı. Bütün Türk kavimlerinde «yemin etmek» yerine «and içmek» sözünün kullanılması bu merasimin hatırasıdır [2].

«Kardeşleşme» («andlı» veya «andalı» olma) merasimi bazen iki yabancıdan birinin annesinin memesini müştereken emmek suretile de yapılırdı. Kara Kırgızların «Manas» destanında adı geçen Kalmuk prensi Alman Bet ile Manasın «kardeşleşme» leri Manasın annesinin memesini emmekle teyid edildiğini görüyoruz :

Andan Almanbet batır ayttı deyt :

«Enekengning ak emçek
«Agıp turat Manas kan,
«Bir emçeğin sen emgin !
«Bir emçeğin men emeyin !
«Belimdi kınday buuayım !
«Yakıp baydan tuuayın !
«Seni minen bir tuugan adam bolayın»
«Bir emçeğin Almanbet emdi deyt,
Bir emçeğin Manas emdi deyt

. . . .

Manas minen Almanbet
Ököö bir *tuugan* boldu deyt.

Metnin tercemesi ; Almanbet söyliyor : «Ey Manas, anneciğinin ak memesi akıp duruyor. Bir memesini sen em, bir memesini ben emeyim ! Belimi kın gibi bağlayım, bay Yakubdan doğmuş olayım. Seninle beraber doğmuş (kardeş) adam olayım !» Bir memesini Almanbet emdi, bir memesini Manas emdi. (Şu suretle) Manasla Almanbet ikisi bir kardeş (harfiyen : Doğmuş; doğan) oldu, diyor [3].

Bugünkü adliye terimi olan «Yemin»in ifade ettiği mana ile eski Türklerde «and» merasiminin nasıl yapıldığı hakkında tarihî malûmata malik değiliz. Türk Oğuzların yeminini İbni Fudlan (922 milâdı) şöyle tasvir ediyor :

[1] N. Asım. Türk tarihi, İstanbul 1316, s. 60-61.

[2] Anadolu folkloru hakkında geniş malumatı olan mesai arkadaşım M. Şakir Ülkütaşırın verdiği malumata göre «kan yalaşıp kardeş olmak» âdeti Anadolunun her tarafında, bilhassa çocuklar arasında hâlâ yaşamaktadır.

[3] Radloff, Proben, V, 60 61.

«Türkler bakır put önünde yemin ederler. Bu putun önüne bir kapla su konulmuştur. Su kabının içerisine altun ve bir avuç buğday, kabın altına da bir kadın pantalonu konulur. «Eğer yeminimi bozarsam elbisem kadın pantalonu olsun, beni buğday gibi biçsinler, yüzüm de altun gibi sararsın!» diye and içerler» [1]. Yemin eden Oğuzların buğday ve altun konulan sudan içip içmediği İbni Fudlanın metninden anlaşılmıyor. Fakat biz bu sudan içmediklerini tahmin edebiliriz.

İbni Fudlan'ın tavsif ettiği Oğuz yeminine benzeyen bir Moğol yemin merasimi Potanin tarafından kaydedilmiştir [2].

XIV üncü asır âlimlerinden Ebu Hayyanın «كتاب الادراك للسان الاتراك» adlı eserinde Türklerin yeminlerine dair bir bap vardır. Onun verdiği malumata göre Türkler yemin ederken «and içtim» «Sencer (filan) başı için», «Sencer gözü için», «Sencer canı için» diyorlarmış. Bu malumata şunu da ilâve ediyor: «*Beylik* kitabında diyor ki: bizim memleketimizde bu yeminlerden hiç birini istimal etmezler. Her hangi birimiz yemin edecek olursa, kıbt hesabında yetmiş akdinde bükdüğü gibi şahadet parmağını tırnağına yetişmiyecek surette büker ve «bu and, filan işi yapmadım» yahut «yapmam» der. Bu suretle yalan yere yemin etmediği gibi yeminden sonra da yemini bozan olmaz. Bu yeminin manası «eğer yalan söyliyorsam bunun gibi kanbur olayım» demektir [3].

* * *

Ok, yay, kılıç, bıçak, değnek ve sair âletleri atlamak, öpmek veyahut araya koymak suretile and içmek âdeti Türklerde çok yaygın olmuştur. Anadolu Türklerinde bile bu âdetlerden bazılarının hâlâ yaşadığını biliyoruz [4].

Altaylılarda «kardeşleşme» andında tarafeynden biri baltanın yüzünü ve diğeri de topuzunu yalar [5]. Kalaçef'in bir etüdünde Altaylıların andı şöyle tavsif edilmiştir:

Altaylılar yemin ederken ellerine eski çakmaklı tüfenk alıp «işte ay, işte güneş, işte silâh! ben bu silâhı dilimle yalayorum. Eğer kabahatli isem ay ve güneşi gözüm görmesin! bu silah beni öldürsün!» diyorlar. Eski zamanda tüfenk yerine ok ve yay kullanmışlardır [6].

[1] A. Z. Validi. İbnü-l-Fakihin Meşhed nüshası [İzv. Ros. Akademii Nauk, 1924, s. 241]. Eski Türklerde bazı and şekilleri hakkında H. N. Orkun, Türk Hukuk Tarihi (Belgeler, sah. 19-23.)

[2] Potanin. Oçerki S. - Zap. Mongolii, II, 177.

[3] Dr. Ahmed Caferoğlu neşri, 1931, sah. 146 (metin), 177 (terceme). Anadolu Türklerinin âdet ve ananelerine dair geniş malumatı olan B. İshak Rafetin şifaen verdiği malumata göre bu türlü yemin Anadoluda hâlâ yaşamaktadır.

[4] M. Zeki. Konya âdetleri [Halk Bilgisi Haberleri No. 16, sah. 75 - 76].

[5] Potanin. Oçerki S. Zap. Mongolii IV, 39.

[6] Kalaçef «Altay telengütlerine seyahat» [Jivaya Starina, 1896, s. 485].

Kur'an öpmek suretile yemin etmek bütün islâm türklerde yaygın bir âdettir. Bu âdetin islâmiyetle alakası olup olmadığını bilmiyorum. İslâm dinindeki yeminde de bu şekil varsa bunun Türkler arasına yayılmasında eski bir âdetin rolü olduğu muhakkaktır.

«Kardeşleşme» andında iki yabancı, aralarına kılıç, yay ve ok (son zamanlarda tüfenk) koyarak and içerlerdi. Bütün Türk destanî hikâyelerinde bu andlaşmaya tesadüf ediyoruz [1]. Eski destanlara göre kılıcın altından geçmek bir nevi itaat yemini sayılmaktadır.

«Manas» destanının ilâvesi olan Kan Yoloy destenında :

«Bir ogun suurup aldı,
«Arasına koydu deyt,
«Kıyamattık dost boldu»
(Proben, V, 376)

Kazak - Kırgızlarda atları yakalamak için kullanılan «kuruk» [2] veyahut çoban değneğinden atlamak yemin sayılır. Bazen kamçı sapıda bu vazifeyi görür. Kazak - Kırgızların eski âdetlerile mücadele eden bir kazanlı Tatar hocası Kırgızların «hilâfi şeriat» andlarını şöyle tasvir ediyor :

«Atlamas yılkısının kuruğını
«Hem atlamas kılıçının bilegini
«Uluğ sayar temirçining körügüni
«Mal köpliğin körükten oylar imdi.
«Egerde davalaşsa iki kimse
«Zannlı bolup bir birine ant etterse
«Böyle kılur can [2] alur ol kim erse
«Kökke karap tırnağın yalar imdi.
«Yine aytur : «Mınav turgan mulaga bar
«Canıngnı ber işbu mıltıknı ur
«Kara bolsang mıltık ursun anı bil
«Deyüben mıltıknı uluğ körür imdi» [3]

---

[1] Meselâ : A. Divayef. Alpamıs Batır, Taşkend, 1902, sah. 18: «Ortaya kılıç koyup dost oldular».

[2] Kazak-Kırgızlar «yemin etmek» ve «yemin ettirmek» yerine ekseriya «can vermek» ve «can almak» tabirini kullanırlar. Benim fikrime göre buradaki «can» kelimesi eski Türkçedeki «yang» kelimesile karıştırılmıştır. Malûmdur ki eski uygurcada «yang» usul, kanun ve âdet manalarına gelirdi. Bu günkü Altaycada «din» ve Kazak-Kırgızcada «zang» örf ve âdet manasına gelir. Eski zamanlarda Kazak-Kırgızlar bu kelimeyi, lehcenin fonetiği icabı, «cang» tarzında telaffuz etmiş ve «karar-hüküm aldı» ve «hüküm verdi» yerine «cang aldı, cang verdi» kullanmış olacaklar. Yalan yere yemin edenin canı çıkar. Yalan yere yemin eden mal yerine canını verir» gibi inanmalarda «can» kelimesinin «and» yerini tutmasına sebep olmuştur. Eski «yang» ise «zang» şeklinde muhafaza edilmiştir.

[3] «Kıssai Kazaknıng ahvallerin beyan eder», Kazan, 1879.

Degnek, kılıç, ok, yay, bıçak, balta ve sair âletlerin and merasimindeki ehemmiyetleri, bunların iptidaî insanların istihsal hayatında oynadıkları rollerle izah olunmalıdır. İptidaî insan, hayatını idame ettirmek için ne kazanırsa âletine medyundur. Ondan dolayıdır ki onun nazarında istihsal âletleri mukaddes addolunur. Her âletin kendine mahsus bir hami ruhu (ilâhı) vardır. Bu ruh darılırsa âletin de kıymeti kalmaz; sahibi de aç kalır.

Çoban değneğinin yemindeki ehemmiyeti gösteriyor ki, çok muhafazakâr olan and müessesesi en iptidaî devirlerin istihsai âleti olan değneği bile bu zamana kadar sürükleyip getirmiştir. Beşer cemiyetinin anane ve âdetlerinde yapılacak derin *hafriyat* bize cemiyetin yaşadığı topraklarda yapılan hafriyat kadar, belki daha zengin, tarih mataryelleri vereceği şüphesizdir.

* * *

«Ayı andı». Şimal kavimlerini tetkik eden folklorcuların «ayı andı» tesmiye ettikleri yemin Türk kavimlerinden Yakut, Altay - Yenisey kabileleri ve Salcaklarda da maruftur.

Altaylılarda, yemin edecek olan adam ayı derisi üzerine oturup burun deliklerini öper. Bu and Altaylıların en çok korktukları yemin şeklidir.

Hua Kem ırmağı sahillerindeki Salcaklar and içerken «güneş ve ay görüyor!» der ve tüfenk ağzını, yahut kama yüzünü öpüp ayının kafatasına konulan sudan içer: «Bu suyu içtiğim gibi beni (yalan söylersem) ayı yesin!» der [1.]

Yakutlarda «ayı kafasile and» merasimi şöyledir: Yemin edecek olan adamın oturduğu odaya ayı kafası getirilir ve yanan ateşin yanına konor. Ateş üzerinde bir kap içinde yağ bulunur. Müttehem ateşe karşı ve dizleri üzerine oturup: «eğer yalan söylersem bu yağ karnımı delsin! ayı beni yesin! ben ayıyı ısırdığım gibi o da beni ısırsın!» der ve yağdan içerek ayı kafasını ısırır [2].

* * *

And merasiminde mezarın da ehemmiyeti büyüktür. XIX ncu asrın bidayetlerinde Kazak - Kırgızlarda yemin kur'an üzerine değildi. And merasimi mezarda, yahut ırmak ve göl sahilinde yapılırdı. Yemin edecek olan Kırgız tüfenk ağzını öperdi. Büyük davalarda ise yemin edecek adama, ölülere yapılan merasimleri yapıp mezara götürürler ve orada yemin ettirirlerdi [3].

Türkmenler ve Başkurtlarda yemin yerine «kabristanı elle göstermek»

[1] Potanin Oçerki S. - Z. M., IV s. 39.

[2] Haruzin, Ayı andı [«Etnograf. Oboz.» 1898, XXXVIII, No. 3, sah. 5.]

[3] İ. Dobromislof. Sud u kirgiz... Kazan, 1904, s. 6.

«ديوان لغات الترك» de «kirtü» kelimesinin izahında mezar hakkındaki *kirtü yer* çümlesi de dikkate şayandır.

vardır. Bir çok Türk boylarında kabristanı elle göstermenin yasak olduğunun sebebi de bunun büyük yemin merasimine mahsus olmasıdır. «Uluğ katay» Başkurtlarında mezarı elle güstermek kat'î surette yasaktır. Bunlar, mezarı göstermek icab ederse, başlarını uzatarak çenelerile gösterirler. Bu âdet Sağay Türklerinde de vardır [1].

*
* *

Dede Korkud kitabındaki Oğuzların and formülleri bize islâmdan önceki Türk yeminlerine dair bir fikir verebilecek mahiyettedir. Bu eserde bir Oğuz kahramanının yemini şöyle tasvir olunuyor:

«Oğuz yiğidinin öykeni kabardı. Kılıcın çıkardı yeri çaldı, *kertdi*, «Ayttikim: Yer gibi kertileyin, toprak gibi savrulayın, kılıcıma toğranayın, okuma sancılayın, oğlum doğmasın, doğarsa on gün varmasın bey «babamın, kadın anamın yüzün görmeden bu gerdeğe girersem dedi» (s. 106).

Başka bir kahraman da şöyle yemin ediyor:

«Men Kazan'ın nimetini çok yimişim,
«Bilmezsem dursun gözüme!
«Kara koç da kazılık atına çok binmişim,
«Bilmezsem bana tabut olsun!
«Yahşı kaftanların çok giymişim,
«Bilmezsem kefenim olsun!» (s. 167-168).

Aşağıda i âve ettiğimiz Yakutların eski and formülü de «Dede korkud kitabı» ndan öğrendiğimiz bu Oğuz andına çok benzemektedir.

*
* *

Folklor materyallarından anlaşıldığına göre eski devirlerde «and» ve «anda» yalnız «kardeşleme», yani iki yabancının birbirine bağlılık ve sadakatı tekid için yapılan merasimden ibaret olmuştur. Bugün anladığımız manadaki *and*'a, yani bir şeyi isbat veyahut verilen sözü tutmak için söylediği formüle ve yaptığı merasime «kargış; kargak» [beddua, telin] denilmiş, veyahut buna benziyen bir kelime ile ifade edilmiş olsa gerektir. Çünkü bu nevi andların formüllerile *kargış*, *kargak* formüllerinde fark ancak cümledeki fiil sigasının şahsî farkıdır. And formüllerindeki beddua, yemin edenin kendi şahşi için [«kılıcıma doğranayım! gözün çıksın! evladımın hayırını görmeyim! beni ayı yesin! gibi], «kargış» formüllerinde ise

[1] Katanoff-Radloff. Proben. IX, sah. 601: «Söökterge kalınanğ körtispecang, kolı ağırıp ısçee, aksınanğ körtizerge çarıız (Mezarlar elile gösterilmez, kolu ağrır, ağızla göstermek yarar)

ikinci ve üçüncü şahsı için söylenir [«gözün çıksın, evladının hayırını görmiyesin! elin ayağın tutmaz olsun! gibi]. Arabların *mübahele* yahut *ibtihal* tesmiye ettikleri yemin, Türklerin *kargısı* (yahut kargak) dedikleri yemine benzediği aşıkârdır [1].

*
* *

Dede Korkud destanlarında tesbit edilen Oğuz andlarında *kılıçla yeri kertmek* âdetini görüyoruz. Bu kertmek ameliyesi de çok eski ve unutulmuş bir and merasiminde mühim rol oynamış, ihtimal ki andın (*kargışın*) başlıca şartlarından biri olmuştur. Oğuzların «*beşik kertme yavuklu* (*nişanlı*)» tabirlerindeki [2] *kertme* kelimesi de bu eski and devrinin hatırasıdır. Bütün islâm Türkle de müşterek olan «nikâh kıyma» tabirindeki *kıyma* sözü de başka türlü izah edilemez.

Folklor ve Etnografi araştırmaları bize çok açık olarak gösteriyor ki «hakikat, hak, adalet, sıtkı iman» manalarına gelen uygurca *kirtü* [3] yakutca *kirdik, kircik* (Pekarski, s. 1102); Anadolu Türkçesindeki *gerçek* eski and merasiminde yapılan *kertme* ameliyesile bağlıdır. Yakutcadaki *kerdii* kelimesi (Pekarski, s. 1048) «kertik, vakit, zaman, derece, *karar*, emir, *emri ilahî*» manalarına gelir ki, karar, emri ilahî manaları semantik bakımdan *kertü* (hak, hakikat, adalet) kelimesile bağlı olduğundan şüphe yoktur

«دیوان لغات الترك» de (cild I s. 398) kertik kelimesi «ekmek ve sair buna benzeyen şeylerin *hesabı* (tutulmak) için deyneğe yapılan *kertik*» diye izah olunuyor. Kölelerin ve hayvanların kulaklarına veya boyunlarına kertme suretiyle bir alâmet (nişan), ormanlar ve yaylaların hangi kabileye veya şahsa ait olduğunu tayin için ağaçlara veya taşlara kabile damgasını vurmak ve bu suretle «hak» isbat etmek gibi âdetler «kirdik, kirtü, kertik, kerdii, gerçek, kircik» kelimelerinin «hakikat, hak, hesap, adalet, iman, emri ilâhî, karar» gibi manalar almasına sebep olmuştur.

Dilin *özü*nden ziyade *gürültü*süne ve içinden ziyade dış *kabuğ*una ehemmiyet veren fonetikçi dilciler «kirtü» ile «kert» in bir kaynaktan gelemiyeceğini, çünkü «(ä) e» sesinin «i» veyahut «i» sesinin «e» (ä) olması için bir sürü fonetik kanunların izahı lâzım olduğunu ileri sürerek itiraz edebilirler. Fakat bu itirazlar kuru ve cansız «fonetik» bakımından da yersizdir. Çünkü «kertik» denildiği gibi «kirtik», «kirtü» ve «gerçek» te

[1] Kur'an, Ali İmran, 54.

[2] Bay M. Ş. Ülkütaşır'ın şifahen verdiği malûmata göre Boyabat da «bu benim beşik kertiği tüğülüm» diyorlarmış, ki «beşik kertme âdetile yapılmış nişanlım» demektir.

[3] W. Bang u. A. v. Gabain. Analyt. İndex, 24; D. L. T. I, 349, III, 260.

denildiğini biliyoruz. Anadolu Türkçesinde birinci kelime «kertik» ve ikinci kelime de «gerçek» dir. Yani bunların her ikisinde «e» dir.

*
* *

Yakutların yemin formüllerinin metin ve tercemesini ilâve ediyoruz. Dede Korkuddaki Oğuz yeminlerinin formüllerile karşılaştırılırsa görülür ki islâmdan önceki Türk andı «karganma» (kendine beddua etmek) den ibaretti. Güneş, ay, taş, toprak, su, tanrı ve saire ile yemin, son devirlerde, yani din- telakkilerin epeyce inkişaf ettiği bir merhalede meydana gelmiştir.

Ankara 2. II. 1938

Abdülkadir İnan

YAKUTLARDA ESKİ AND FORMÜLÜ

(Yakutça Metin)

Bu aal uot esebit inyiger, atıır basın (ese basın) minnen, as'ürdün kutan olorommun, andagayan kıranan erebin : haya da sılaasın kördörbötün ottubut uotum, ubaybatın !

Aan doydu içҫite törötör ogonu ii-ter süösünü bierbetin sımıyannan ettehpine; törötör ogabut uyata suoh buollun, üter süösübüt kürüöte suoh buollum !

Haratıa içҫite, Bay Barılah Toyon, ütüö bulputtan matardın !

İeyehsit hotun haya da colu collbootun !

Ürüng Ayıı Toyon, esebit, Cesegey Toyon, agabıt, bu sımıyannan ettehpine, ayan bierer ogotuttan, süösütütten matardın !

Bu eppit tılım sımıya buollagına, ikki körör harahpittan asardın !

İkki ister kulgaagım büölenin ! Eter tılıbıttan matardın !

İkki tutar iliibitten aasiim !

İkki haamar atagım suoh buollun - haasahtıı üngkürüyen haalım !

Barı tenğneegim, barı holoonnoogum hosuta buoluum ! Üölenneegim üögüüte buoluum !

Bu kün siriger sılyımıım !

Kirdigim tusugar andagayabın, bu vokka kupput aspittan asıbın.

Tercemesi :

Bu alevli (mukaddes) ateş babamızın önünde aygır (yahud ayı) kafası üzerine oturarak yukarıdan aş (yemek) dökerek and ediyorum : yakdığım ateş hiç bir zaman sıcaklık göstermesin ve yanmasın !

Yer sahibi (ilâh) doğan çocuklar, beslenen hayvanlar lûtuf etmesin ! Doğan çocuklarımız beşiksiz (harfiyen : «yuvasız»), beslenen hayvanlarımız ağılsız kalsın !

Kara (karanlık) orman sahibi Bay Barılah Toyon iyi avlardan mahrum etsin !

Hotun İeyehsit hiç bir türlü talih (saadet) ve kısmet nasib etmesin!

Yaratıcı Ak efendi dedemiz ve Cesegey efendi babamız, eger ben yalan söyliyorsam, lûtuf ettiği evlad ve hayvanlardan mahrum etsin! Eger söylediklerim yalan ise, gören iki gözüm kör olsun! İşiten iki kulağım tıkansın! Söyler dilimden mahrum etsin! Tutar ellerim tutmaz olsun! Yürür ayağım yok olsun — ben de torba gibi sürükleneyim (harfiyen: «sürüklenip kalıyım»)!

Bütün akranım ve benim gibiler beni tahkir etsinler! yaşdaşlarım bana küfretsinler!

Bu aydın dünyada (harfiyen: «güneş yerinde») yaşamıyım!

Sözlerimin hakikat olduğuna and ediyor ve ateşe dökdüğim yemekden yiyiyorum.

[Jastremskiy, Yakut Halk Edebiyatı örnekleri, Leningrad 1929, s. 213].

YAKUTÇA METİNDE GEÇEN KELİMEEERİN LÛGATÇESİ

Aal uot : Mukaddes, muhteşem ateş [krş. alev].
Aan : Büyük, muazzam [krş. uygurça «ang», Türkçe «eng», «en» «en büyük, en iyi, en güzel» deki «en»].
Andagay : Yemin, and.
Aas : Kaybolmak, mahvolmak (krş. azmak).
Asar : Mahrum etmek.
Ası : Yemek [krş. aşamak].
Atah : Ayak [krş. Uyg. «adak»].
Atır : Aygır (erkek hayvan) [krş. Uygur. «adgır»].
Ayan : İlâhî lûtuf ve ihsan: ilâhî işaret [kırgız. «ayan»].
Barı : (Varı) hepsi.
Bas : Baş.
Bay : Zengin, efendi.
Bier : Vermek.
Bu : Bu.
Bul : Bulmak, elde etmek [bu metinde «av elde etmek»], «bult» av [krş. türk. «buluş»].
Buol : Olmak [krş. çağat. «bolmak»]
Büölen : Tıkanmak [krş. «belemek» çocuğu kundaklamak].
Col : Muvaffakiyet, kader, tali, saadet [krs. «yol»].
Collo ; Mes'ud etmek.
Da : De, gine, ve.
Doydu : Dünya, âlem.
Er : Olmak [krş. çagatayca ermek, «*erebin*» erürmen].

Ese : Baba [krş. eski türkçe «aça» = baba; başkurtça «ese» anne, kırgızça «eci» anne].
Et : Söylemek ««ettehpine» söylersem [krş. çağat. «aytmak»].
Haal : Kalmak.
Haam : Yürümek, adım atmak; hamar = yürüyen.
Hara : Kara, siyah.
Harah : Göz [krş. «karak»]
Hasah : Torba, çuval.
Haya : Her türlü, her zaman, her hangi bir [krş. «kangı», «kayçan» «kaya»]
Holoonnoo: Müsavi olmak.
Hosu : Ayıp; tekdir, tahkir.
Hotun : Hatun, hanım.
İççi : Sahip, ruh [krş. uygurca idi; izi, başka lehçelerde iye, ee].
ikki : İki.
İnyeger : Önünde, karşısında, yanında.
İit : Çoğaltmak, beslemek, «iiter» beslenmiş, besili.
İeyehsit : İyi ilâhelerden birinin adı (çocukları ve hayvan yavrularını himaye eder).
Kirdik : Gerçek, hakikat, [krş. uygurca «kirtü»].
Kıran : Tel'in etmek, «gözüm kör olsun» gibi sözlerle yemin etmek (krş. «karganmak»).
Kördör : Göstermek.
Kut : Dükmek (krş. kuymak, uyg. kudmak).
Kün : Gün.
Kürüö : Ağıl [krş. tatarca «kura», kırgızca «kora», başkurt. «kerte»].
Mat : Kaybetmek.
Matar : Mahrum etmek.
Miin : Binmek; miinen, miinyen: binerek.
Ogo : Evlad, çocuk (krş. «oğul»).
Olor : Oturmak (krş. orh. «olur»).
Ottuu : Tutuşturmak, yakmak; «ottubut»: yakılmış, ateşlenmiş.
Sete : Rezalet; şerefsizlik, namussuzluk, yalan.
Sir : Yer, mekân.
Sıla : Ilık, sıcak [krş tatar. «yılı», kırg. cılı; çag. «yılık»].
Sılyı : Hareket; kımıldamak. [krş başkurt. «yılcımak» kaymak]
Sımıya : Yalan.
Suok : Yok, «suok buollun!»: yok olsun!
Süösü : Davar.
Teng : Denk, müsavi.

BEY BÖYREK HİKÂYESİNE AİT METİNLER

(Bu yazıların baş tarafı Ülkü Mecmuasında çıkmıştır)

D. - İstanbul rivayetine ait ilâveler
İstanbul nushasının Dil Kurumu nushasile mukabelesi

İstanbul Üniversitesi kütüphauesindeki «Bey Böyrek» nüshası metnini neşre başladıktan sonra Ankarada Dil Kurumu kütüpanesinde de bir yazma «Bey Böyrek» nushası mevcut bulunduğunu haber aldım. Esas itibarile İstanbul nushasından az farkı bulunan bu nushanın zikre değer vasfı biraz daha eski, ve çok kuvvetle tahmin ettiğim veçhile, İstanbul nushasına esas olmuş nusha, veya böyle bir nushanın, İstanbul nushasına nazaren daha az tağyire uğramış bir kopyası olmasıdır[1]. Bunun la beraber, Bey Böyrek

[1] Dil Kurumu kütüpanesinde 1359-6028 numarada kayıtlı olan bu yazma ilk yaprağın dış sahifesinde-kitabın kabında diyebiliriz -حكايۀ بك بيورك مع شيخ زاده- ibaresini, ve metne ait ilk sahifenin yukarısında, hikâyenin başlığı makamında da «Hikâyat-ı Bey Böyrek cild-i sânîdir beyan olunur» ibaresini taşımaktadır.

Kitabın boyu eni 21, 5 X 16, yazılı kısmın boyu eni 10 X 16 santimetredir. Her sahife, satırları en az 5, en çok 8 kelime olmak üzere vasatî 15 satır ihtiva ediyor. Bütün kitap 52 varaktan ibarettir.

Yazma nusha Dil Kurumu uzmanlarından Bay Dehri tarafından Kurum için İstanbuldaki sahafların birinden satın alınmıştır

Kıtabın İetanbulda yazılmış olması ihtimali kuvvetle mevcut olmakla beraber İstanbulda elden ele dolaşıp

---

Tıa : Orman, dağ (ormanlı dağ) [krş. altayca: «tayga»].
Tıl : Dil, söz.
Toyon : Efendi, sahip, bey [krş. Div. Lûg. Türk: «tudun»].
Töröt : Türetmek, yaratmak.
Tut : Tutmak.
Ubay : Yakmak, tutuşdurmak.
Uokka : (uotka) ateşe.
Uot : Ateş.
Uya : Yuva.
Üngkürüy: Yuvarlanmak, sürüklenmek, düşmek
Ürdü : Yüksek, yukarı «ürdün» yüksekten [krş. kırgız. başk. «ör» yokuş, yukarı taraf].
Üögü : Küfür, tahkir [krş. «sövmek»].
Üölen : Yaşdaş olmak.
Ütüö : İyi, güzel, hoş. [krş. kırgız. «ötü»: pek, fevkel'ade].

NOT:

Bu metinde yakutca "ä„ yerine «e», «x» yerine «h» uzun vokaller yerine iki vokal kullandım.

mevzuuna dair yapılacak tetkiklerde faydası olur düşüncesile, ufak tefek ve ikinci derecede de olsa, gördüğüm farkları burada tesbit edeceğim. Bu suretle metnin neşrine lüzum kalmayacak kanaatindeyim.

Dil Kurumu nushası da, tıpkı İstanbul nushası gibi, hikâyenin ikinci cildinin son kısmı (var. 23 e kadar) ile, yine bu kısmın ikinci bir rivayetini (var. 23 - 52) ihtiva ediyor. Bu nushada da metnin tam ayni noktadan başlaması, bundan başka, vakaların - hattâ teferruata ait vakaların dahi - aynı sırayı takip etmesi ve yine aynı sırada, ayni meâlde cümlelerle - değişen yalnız cümlenin içindeki bazı kelimeler ve tabirlerdir; bazan da İstanbul nushasına nazaran daha kısa bir ifade kendini gösterir - ifade edilmiş olması yukarda söylediğim gibi, bu iki nushanın ayni menşeden geldiğine dair tahmini kuvvetlendirir. Aşağıda verdiğim kısa iki metnin mukayesesi bu hususta kâfi fikir verecektir sanıyorum:

İstanbul nushası:
Sah. 8

Bengli - Boz'un olduğu mahalle gelip Bengli - Boz dahi Şemse - Bânû'ya râm olup Şehzadenin kız karındaşı Şemse-Bânû dahi bir er (biraz)... Ve bâdehu yem ve su verdikten sonra bir yere bağlayıp rahat oldu. Çün haramzade Cihangir Ablak-Süvar bu kara haberi işidip... ilh...

Dil Kurumu nushası:
Var. 10

Şemse-Bânû Bengi-Boz'un yanına varıp okşadı. Ol da Bânû'dan kaçmayıp râm oldu. Bânû dahi götürüp bir yere bend edip üzerinden eğerini alıp önüne alefini koyup gözedirdi. Amma برسون جون Cihangir Ablak-Süvâr bu hâil görüp...ilh...

okunduğu muhakkaktır: Bunu, muhtelif yerlerinde, sahife kenarlarına okuyucuların bıraktıkları kayıtlardan anlayoruz: Kitabın okunduğu tarih ve bazan mahal, okuyucularının hüviyet ve zihniyeti hakkındaki bir fikir verebilir düşüncesile bunları-bazı umnmî mazmunları ihtiva eden alelâde beyitleri bir tarafa bırakarak - aynen naklediyorum:

1220, شکر آغا. 1208, Yeni Kapıcı. 1206, قرائت شد. 1214, Kadırga limanında kıraat olunmuştur. 1210, Lâleli Çeşmede Havvaf zade Mahmud Eefendi. 1216, Muhasebe kâtiplerinden Hafız Mehmet Emin efendi. 1213, Karakulak zade Ali Efendi. Hazine-i hümayundan Tâhir Ağa. Kitabın sonunda, yazılma veya istinsah tarihi yerinde şu ibare vardır. «Bunu yazdım yadigâr olmak için, okuyanlar bir hayır dua anılmak için. Fi Ramazan 1205». Yukarıda sıraladığımız tarihlerin en eskisi olmak itibarile bunu kitabın tarihi olarak kabul etmek lâzım gelir; yalnız kitabın başka bir yerindeki şu ibarenin «Ey ahbab! Bazı adam ılaf perest olur imiş, eğer isterse Beylerbeyinde Küçük İmam deyu sual etsin, gelsin, bizde istediğinden ziyade olmak gerek» altındaki 1199 tarihi - eğer herhangi bir sehiv veya kasdî tahrif eseri değilse - bu hususta şüpheye düşürüyor. Her ne olursa olsun yazma nushanın, gerek tarihlerden, gerek yazı ve lisanından anlaşıldığı veçhile, XVIII nci asrın sonlarında meydana gelmiş olması icap eder.

Yukarıda naklettiğim yazılar arasında, imzasız ve tarihsiz bir tane var ki bize bu türlü hikâyelerin okuyucularında dahi bunlara karşı istihfaf hislerinin mevcut olduğunu gösteriyor: Hikâyenin, Bey Böyrek ile muşakasının birbirine kavuştuklarını anlatan kısmında «Sarılıp kendilerinden geçip bîhuş oldukları yerin tasviri budur» kaydından sonra her hangi bir resim göremeyen okuyucu, bu cümlenin karşısına - sahife kenarına - «aslı olmadığı tasvirin ademinden nümâyandır» sözlerini yazmış.

Bununla beraber ufak tefek diğer farklar da yok değil; bütün bu farklar hep dil kurumu nushasının asıl nusha diye tavsif edebileceğimiz daha eski bir nushaya daha yakın, nisbeten daha az tahrife uğramış olduğunu gösterecek mahiyette ayrılıklardır. Bunları aşağıya sıralıyorum:

Rivayet I. de:

1 - D. K. var 7. deki: "...Meğer bunlar Oğuz tâifesi olmağıla gâh bir yılda, gâh iki yılda bir kerre uykuya yatarlardı tamam kırk gün olmayınca uyanmazlardı; Oğuzların uykuları böyle idi. Bunlar ol arada böyle yatıp on beş gün miktarı uyudular..» şeklindeki tafsilât - ki Bey Böyrek'in, Engerus Kıralının elinden zorla kızı Dilfûrûz'u almağa gittiği sırada uyuyup kalarak esir edilmesini anlatan epizoda aittir ve «uyuma» motifi Dede Korkut kitabile diğer bazı Bey Böyrek rivayetlerinde de mevcuttur - İstanbul nushasında (sah.6) sadece: „Hayvanları çayıra, kendileri uykuya varıp bir saat mürurunda..."şeklindedir;„ "Oğuz uykusu„ motifi bu ikinci rivayette düşmüş yerini tabiî bir uykuya vermiş oluyor.

2 - D. K. var. 13 te: Engerus kalesine esir olan Bey Böyrek'in, Bezirgân Hoca Mansur ile konuşmasını anlatan aşağıdaki manzumeler İstanbul nushasında yoktur. Orada bunların muhtevası nesir ile anlatılmıştır:

Şehzade:
Bezirgânım, Bezirgânım!
Sorarım, haber sorarım,
Ey Hâce-i nâmdârım!
Ben sana Şah atam sorarım.

Hoca Mansur:
Bezirgânım, Bezirgânım,
Şah atan dediğin kimdir?
Bir Hâce-i nâmdârım.
Sana ben andan ssrarım.

Şehzade:
Ben bir garip turnayım,
Babama Kâmuran Şah derler,
Tnzak içre giriftarım.
Ben de Şehzade i Kâmurânım.

Hoca Mansur:
Budur Hoca Mansur adım,
Sâbıka gamda idik,
Şehr-i Oğuzdan yâdım.
Şimdi hamdolsun şâdım.

Yukarda bahis mevzuumuz olan Oğuz uykusu gibi bu manzumedeki «Oğuz şehri» de İstanbul nushasında kaybolmuş bulunuyor. İstanbul nushasının bu birinci rivayetinde «Oğuz» kelimesi hiç geçmiyor.

3 - D. K. nushasında «Benim hükmettiğim vilânetlerde ne kadar vüzera ve Beyzadeler varsa fermanlar tahrir ile Engerus kıralı üzere yine sefer etsem gerek. Bir kaç ay içinde gelip bunda hazır olsa gerek...» Yerine İst. nushasında (sah. 15) «... Kur'a ile iki kerre yüzbin dsker cem edip...» İbaresi vardır.

[1] Okuyamadığım bu kelimeler Dede Korkut Kitabındaki hikâyelerde, ibarenin buradakine benzer yerlerinde sık sık tesadüf olnnan „yarımasun yarçımasun„ (یارمسون یارچسون) şekillerini hatırlatıyor.

4 - Dil Kurumu nushasının bu I. rivayetinde, İstanbul nushasının aynı parçasında gördüğümüz, ve meddahların hikâye anlatma şeklini nushaya aksettiren: «Öyle ise biz de bir kahve içelim!» «Biz de çubuk yakalım!» ilh... gibi istitradî ibarelere rastlamıyoruz.

Rivayet II. de:

Dil Kurumu nushasında da II. nci rivayet, tam İstanbul nushasında bu rivayetin başladığı yerden, yani Bey Böyrek'in uykuya dalıp esir edilmesi hâdisesinden başlıyor. Burada da, nushanın müstansih veya muharriri. bunun ikinci bir varyant olduğunu tasrih ediyor. Varak 31 b ye kadar olan farklar şunlardır:

1 — D. K. nushası, var. 24b. de: Bey Böyrek'in öldüğü şayiasını çıkarma işi devriş kıyafetine sokulacak bir kaç veled-i "zinâ„ya gördörülür; İst. nushasınla -sah. 8- bu vazifeyi, Cihangir Ablak - Süvar'ın tanıdığı „dervişler„ üzerlerine alırlar.

2 — Hikâye içinde meddahların hazıruna itaplarını ifade eden tabirler meselâ: „işte benim canım!„ gibi...- ve meddahların tahkiye sanatlarının mühim bir unsurunu teşkil eden müstehcen nükteler ve tasvirler, D. K. nushasının birinci rivayetinda bulunmadığı halde, ikinci rivayetinde, İstanbul nushasında olduğu gibi, mevcuttur. Bır tanesi (D. K. var. 26 b) İstanbul rivayetinde mevcut olmayan bir vakayı anlatıyor: Acuze, hile ile Bey Böyrek'in öldüğüne inandırılan Ak - Kavak Kızı'nın kırk gün yastan sonra Kel - Vezir'e varacağı haberini müjdeleyince Kel - Vezir sevincinden «Acuze karıyı yef'al babına çekti... Avret vakıtsız gebe kalıp bir dane mihter zurnası doğurdu.. „

3 — D. K. var. 31 b. den itibaren mevzu İstanbul rivayetinden bir az ayrılıyor ve gerek tahkiye sırası, gerek ifade bu değişmeden müteessir oluyor: Bu suretle nushalar bu kısımda esaslı ayrılıklar gösteriyorlar. D. K. nushasında mevzuun bu kısımda aldığı şeklin hülâsasını veriyorum:

„Bey Böyrek ve arkadaşları Engerus kıralına esir olduktan bir müddet sonra Kıral - Kızı, korkulu rüya gördüğünü bahane ederek helva pişirip esirlere dağıtmak üzere babasıudan müsaade ister ; babası ona zındanın anahtarlarını verir kız zındana gireceği sırada Bey Böyrek'in saz çalıp Ak - Kavak Kızı için ağladığını duyar. Girer, yemekleri dağıtır. Bey Böyrek'e. dinini kabul ettiği takdirde kendisini kurtaracağını söyler, fakat Bey Böyrek razı olmaz. Bunun üzerine kız sonra gelip kendisini de almak şartile Bey Böyrek'in dinine girer; yanında getirdiği kadın elbiselerini oğl na geydirerek onu zındandan çıkarır. Urganla kaleden sarkıtır, ip kısa gelir, Bey Böyrek kendisini aşağıya atar, bir yerine bir şey olmaz Bengi - Boz'u çoğırır, Bengi - Boz gelmez. bir pîr zuhur eder. Pîr, Bey Böyrek'e babasının, anasının öldüklerini haber verir, onu teselli eder: Mâşukasını ve Kıral - Kızını almaya muvaffak olacağını tebşir eder; lâkin kız kardeşi Şemse - Bânû'yu da Kel - Vezir'e vermesi mukadder olduğunu söyler. Pîr Bey Böyrek'i göz yumup açıncaya kadar Oğuz şehrinin yakınına götürür. Düğünün bitmesine iki gün kalmıştır....»

Buradan sonrası yine, tıpkı başlarda olduğu gibi, iki nushada aynen devam ediyor. Yalnız D K. nushasında hikâyenin sonları, yukarda Bey Böyrek'in babasının öldüğü haber verildiği için, biraz değişiklik gösteriyor: Bey Böyrek derhal babasının tahtına cülûs ediyor. Fakat anasının da öldüğü haber verilmiş olduğu halde, hikâyenin sonunda, onun, oğlunun gelmesine sevindiğini. köleler azad ettiğini, kurbanlar kestiğini görüyoruz.

4 - Manzum parçalar: D. K. nushrsının bu kssmındaki manzum parçaların ekser kıtalarında İstanbul nushasındaki parçalardan ufak tefek ayrılıklar göze çarpıyor. Diğer taraftan, bu nusha, İst. nushasında bulunmayan parçalarla daha zengin bir şekil gösteriyor. Ben bu hususları nazarı dikkate alarak D. K. nushasının bu kısmındaki bütün manzum metinleri neşretmeyi muvafık buldum:

a - Var. 27 a. (İst. s. 27) ve müteakip:

Kervandaki Kel - Oğlan'la Bey Böyrek'in görüşmesi:

Bey Böyrek - Bize mekân oldu zindanın taşı,
Akar dideleri̇mde kan ile yaşı.
Gelişin nereden Bezirgân başı?
Nereden gelirsiz Hocalar? Eyvah hacılar!

Kel - oğlan - Bezirgânlar gelir doğru yolundan,
Alırlar, satarlar dünya malından.
Geldiğimiz sorarsan Oğuz ilinden.
Söyle yiğit söyle ne yerlisin?

Bey Böyrek - . . . .
. . . .
Benim atamdan siz ne bilirsiz?
Bana doğru haber verin Hocalar, canım Hocalar! [1]

Kel - Oğlan - Katı yüksektesin, فرصت داغىين ? [2],
Söyle yigit, söyle, gamın dağılsın!
Bana [babana] ne derler, sen ne yerlisin?
. . . .

Bey Böyrek - Çıkarım bakarım, زخام ırak,
Hatırıma gelir cûş eder yürek.
Babam Kâmurân Şah'tır, benim adım Bey Böyrek.
Lütfedip bir cevap verin Hocalar, canım Hocalar![3]

---

[1] Bu kıta İst. nushasında tam olarak mevcuttur.

[2] İst. nushasında bu kelimeleri ben «fırkat dağısın» okcmyş ve mana ver memiştim. Bnradaki yazılış şeklinde de fazia bir vuzuh yok. «Bey Böyrek ile Ak kavak kızı» adlı halk kitabının muharriri Muharrem Zeki Korgunal'ın kitabında, biraz degişik şeklile mevcut bulunan bu kıtada bu kelimeler «Ferhat dağısın» şeklindedir. Muharrem Z. Korgunal, bana şifahen verdiği malûmata göre, bu hikâyeyi Adapazar'ında bir göçebe Aptaldan dinlemiştir ve manzumelerile birinci kısmın mevzuunda degişiklik yapmamıştır.

[3] İst. nushasında bu kıtadan sonra daha iki kıta vardır.

Kel - Oğlan - Şu yakında düğün olur, dediler,
Kimden kime nasip olur, dediler,
Bânûvu Kel-Vezir alır, dediler.
Elvedâ yiğidim kelâmın dursun,
Allah sana Beyim selâmet versin!

b — Var. 34a.

Bey Böyrek'in Bengi - Boz'u çağırması:

Şükürler olsun çıktık kaleden,
Başımız kurtuldu derd ü belâdan.
Yeniyle bir haber geldi sıladan.
Bengi-Boz'um yetiş büküldü belim!

Şükürler olsun dünya yüzüne,
Yüzüm süreyim yerin tozuna.
Benim sevdiğim Ak-Kavak Kızı'na...
Bengi-Boz'um yetiş büküldü belim [1].

c — Var. 38 b ve müteakip.

Kız — Acep karındaşımı gözüm göre mi?
Bu gam ile efkâr beni ala mı?
Aceba hasret kıyamete kala mı?
Abdala karındaşım desem ola mı?
Eyvah ola mı?

Bey Böyrek - Bülbülün goncası ötüşü güle [Bülbülün ötüşü gonca-i güle],
Şeyhimin himmeti benimle bile.
Mevlâm nasip edip karındaşın gele.
Var git Bacım, var git, ben değilim, eyvah değilim!

Kız - Dün gece gördüm hayırlı düşü,
Gözümden akıttım kan ile yaşı.
Abdala benzer karındaşımın revişi,
Eyvah revişi!

Bey Böyrek - Dün gece gördüm hayırlı düşü,
gözümden akıttım kan ile yaşı.
Var bugünden sonra göresin işi.
Var git Bacım; var git, ben değilim!

Kız — Abdal senin ne yerdedir vatanın?
Ağlamaktan gözümde kalmadı ferim.
Eğer belinde olmayaydı borun
Ben sana karındaşım desem olurdu.

[1] Bu iki kıta İstanbul nushasında yoktur.

Bey Böyrek - Bir garipçe Abdalım, geldim ilimden,
Kem cevap mı gelir benim dilimdeu?
Neylersin Bacım benim borumdan ?
Var git Bacım, var git, ben değilim,
Eyvah değilim!

Kız - Abdal senin zatın hünkârî zatı.
Yüreğim bir pâre kan ile yayı [yatı=yatır]
Bu ayrılık bana zehirden katı.
Abdala karındaşım desem olurdu.

Bey Böyrek - Yedi yıldır görmedim baharı, yazı.
İller avladılar ol yavrı bazı.
Ben bir garip Abdal, sen Hünkâr kızı.
Var git Bacım, var git, ben değilim [1]

d — Var. 42a ve müteakip.

Bey Böyrek'in düğün evinde oynayanlara söylediği deyişler:

Bey Böyrek - Evlerinin önü derecik değil mi?
Atanızın [itinizin] adı Parecik değil mi?
Seni seven Mustafacık değil mi?
Oyna kızım, oyna, demidir şimdi.

Üstüne giydiği atlas sarısı...
Geçmiyor benim yüreğim ağrısı...
Oynama Kel-Vezir'in karısı!
Oynama, Hatun, oynama, il yaman oldu!

Güller verir gülistanın ziynetin,
Aşüfteler çeker anın mihnetin...
Kel-Vezir bilmiyor senin kıymetin,
Oynama Hatun, oynama, il yaman oldu.

Geldi bu derdimin dermanı, geldi,
Geldi yüreğimin gamı geldi [gamını aldı];
Çok şükür yârimi gördüm...
Oyna gelin, oyna demidir, şimdi!

Kapınıza aptal kulunuz geldi,
Eşinden ayrılmış, yalınız geldi,
Senin aşkın için dolanı geldi...
Oyna gelin, oyna demidir şımdi!

Ne bakarsın kinli kinli ?
Âşıkın öldürmüş kanlı!
Hercayi iki dinli!
Oyna gelin, oyna, devran senindir.

e - Var. 45 b. (İst. s. 40) ve müteakip.

Ak kavak kızı, Gül- Bahçesinde, kendini öldürmek üzere iken turnalara:

[1] D. K. nushasında, Bey Böyrek' in kız kardeşile konuşmasını anlatan 8 kıtaya mukabil İst. nushasında 2 kıta vardır.

Gök yüzünde uçan telli turnalar!
Yârime var selâm eyle!
Hançerim tiğın yere kakmadan,
Sular gibi çağlayıp kanım akmadan,
Benim beyaz tenim iller koçmadan,
Turnalar! Yârime var selâm eyle!

Gül bahçesine vardı diyesin,
Ecel şarabından içti diyesin,
Yâr yolunda şehid oldu diyesin!
Turnalar yârime var selâm eyle!

Bey Böyrek - Gelip oturmuşsun sevdiğim dostuna [postuna],
Selâm gönder naz ile dostuna!
Bey Böyrek Şehzade gelmiş destine,..
Bilmiş beni amma y ne bilmezlenir.

Kız - Yeter hey Abdalım yeter!
Gökte turnalar öter...
Benim derdim bana yeter...
Var gir Abdal, var git, sen ol değilsin!

Bey Böyrek - Öyle deme gelin, özendim geldim,
Arayıp seni bunda buldum.
Bılmez misin beni. bir ok ile beş kazı birden urdum?
Bilmiş beni amma yine bilmezlenir.

Kız — Bu düğün evidir, sen de gelmişsin,
Arayı arayı beni bulmuşsun.
Bir ok ile beş kaz urup düşürmüşsün...

Bey Böyrek - Aşık oldum ben bu derde düşeli...
Var mıdır, canım! اوزوكك nişanı ?
Gül-Aferide Bânu bilir amma bilmezlenir

Kız — Yüzüme tuttum ben nikabı,
Aradan kaldırdım ben de hicabı.
Nûş etmez gayrı şarabı,
Var git Abdal, var git, sen o değilsin! [1]

Kız[Bey Böyrek]-Çâr etrafına, Bey Böyrek! bakın!
Ferâmuş etme yüz etme sakın [tuz ekmek hakkın]
Hudâyı seversen kaldır nikabın.
Gel hey ömrümün varı sen gel!

Arkası var

Pertev Nailî Boratav

---

[1] Bu kıta İst. nushasında yoktur. Buna mukabil İst. nushasında, Bey Böyrek'le Ak-Kavak Kızı'nın Gül-Bahçesinde konuşmaları sahnesinde D. K. nushasına nazaran fazla 3 kıta mevcuttur.

BELÇİKA TIBBÎ FOLKLORU

Yazan : Prof. Dr. Tricot-Royer
Anvers - Belçika

Soup — Dudzeele (Romatizma); Florenville (Romatizma ve gut)
Lucie — Hilleghem (kramp) kırmızı iplik, Lierre (tortikoli) kırmızı iplik.
Machutes — Wanneghem-Lede ve Wulverthem (romatizmla); Zwyndrecht romatizma, felcler, raşitizm).
Marcellin — Chokier (romatizma).
Marguerite — Knocke; Lichtervelde; Neygham (gut, romatızma ve kramplar)
Marie — Antoing N. D. au Bois (raşitizm) d'Atembeek N. D. (felcler); Chièvres; N. D. de la Fontaine (gut) Enghien ve Petit Enghien; N. D. d'Enghien ve Petit Enghien (kramplar) Erembodeghem, N. D. Ter Mieren (bacaklarda karıncalanma) Grammont ve Oudenberg; N. D. des Crampes (kramp ve raşitizm) lambes, N. D. d'Enhaive ve yedi ağrılar (cılız çocuklar) Overyshe, N. D. de Jeyus Eyck (felcler).
Maur — Bavichove (gut ve romatizma); Hamoir ve Micheroux, (raşitizm).
Pharailde — Steenockerzeel (raşitik ve sıracalı çpcuklar).
Pierre — Jodoigne, Bois-St.-Pierre kilisesi, romatizmayı tedavi eden su.
Quintin — Bruges, Courtrai (romatizma, gut ve çıkıklar); Hees; Empde; Sennich St. Quintin (romatizms) tohum ile doldurulmuş çorap hediyesi, bir büfeden geçilerek boşaltılır.
Quirin — Walmédy-menba (romatizma) Leernes (raşitizm).
Rolinde — Emines, kilise ve çeşme (kol ve bacak); Gerpinnes (lumbago)
Servais — Ecaussines d'Enghien (siyatik).
Servulus — Bruges (raşitizm) Wernieq (felcler).
Stapin — Anhée, (gut, romatizma, geç kalmış çocuklar)
Vincent — Soignies; Peygamberin elbisesi, on iki sütun üzerinde bir masaya serilmiş olup hasta bunu dokunur. Buna kumaştan şeritler bağlanır.

*
* *

Raşitizmden korunmak için haşhaş tohumundan yapılmış bir gerdanlık taşınır. Gand papazları dokuz günlük bir dua yazarlar ve çocuğun göksüne bir haç koyarlar.

Gut ve romatizmadan korunmak için çoban şunu söyler: Hasta üzerinde ya bir Hindistan cevizi ya küçük bir patates veya demir bir yüzük ya bir samur dişi taşınmalıdır.

Mezarcı, hastanın beş tabut çivisi taşımasını tavsiye eder. Aynı yatağına küçük bir köpek de yatırılmasını tavsiye ederler. Bu hayvan hastalığı alır. Arı sokması, romatizmayı geçirir.

Lumbago ve kramplar için hasta kısmına bir yılan balığı cildi veya bir lamba fitili sarılabilir.

Burkulmalar ve çıkıklardan korunmak için cebde hiç kullanılmamış olan bir ip parçası taşımak veya bileğe yün bir bilezik koymak kifayet eder.

Tedavi için, burkulmalarda hasta uzuv, yeni keşilmiş bir ineğin karnına batırılır. Aynı zamanda salim uzuv ile hasta uzvun üzerine bir haç yapılır ve dua edilir.

Çıkık için balık kılçığından ve tuzlu sudan yapılmış bir yakı konur. Hasta uzuv, domuz kemiği iliği ile de oğulabilir. İşkembe suyu banyosu da iyi gelir. Ayının maddei gaitası yakıları da kullanılır.

FITIKKAR

Azizler:

Begge — Audenne-manastır. Orada üç sütun üzerinde konmuş bir taş vardır ki fıtıklı hastalar bunun altından geçerler.
Drogers — Bellinghen; Bruges; Marcke.
Frédégand — Deurne.
Fursy — Bellefontaine, menba.
Gerlach — Cortenbosch.
Gommaire — Emblehem, koyu, sarmaşık.

Notre Dame:

De Cortenbosh — Kilise.
De la Délivranee— Diger kilise.
De la Fontaine — Chièvres.
De Jésus Eyck — Overyssche.
De Perck
Des Recollato — Veriner.
De Stockel
Rolinde — Gentines.

* * *

Bu hastalıkdan korunmak istermisiniz? Paskalyadan evvelki Cuma günü yumurtlanmış bir yumurta yemeli veya üzerinizde bir verveine parçası taşımalı.

Eğer romatizmalı iseniz ve bir dereden atlamak istersiniz, bunu yaparken bağırınız.

DIMAĞ VE ASAB

Aşağıda sayılmış olan azizler, bütün baş, dimag ve asab hastalıklarına şifa verirler. Fakat bazı hususi hastalıklara da şifa verirler.

Baş ağrısı, yarım baş ağrısı, baş dönmesi, sersemlik

Azizler:

Adrien — Tilrée.
Anne — Renaix - Saint-Hermes kilisesi.
Appoline — Saint-Hermès kilisesi.
Chistophe — Pollaere; Racour, demir taclar.
Etienne — Ohain; Lour-St. Etienne, demir tac.
Frère — Rocour.
Gerulf — Tronchiennes.
Stes Hosties— Poederlé - Heggekapel namındaki kilise. Hasta bir parça toprak alır; bunu kilisenin arkasında bulunan tavşan yatağından kazır. Aynı zamanda o civarda bulunan kuyudan bir miktar su da çeker.
Jean — Releghem.
Jean Baptiste — Roloux, Schellebelle.
Léonard — Dudzeele.
Lupicen — Lustin, başın üzerine şapka biçiminde bir yazı konur.
Marie — Lokeren, kopkapel, N. D. de la tête. Hoves les Engheins, demir halkadan yapılmış tac başa konularak kilisenin etrafı gezilir.
Maure — Grimte demir tac.
Saturnin — Liége St. Atoréné (baş dönmesi).
Sauveur — Grimberghen, Borght kilisesi, buraya bir şapka hediye edilir. Aynı zamanda balmumundan bir baş veya bir bebek alınarak dua esnasında elde tutulur; Wieze (sersemlik).
Thérèse — Alost, buradaki rahibeler, toprak dolu bir torba verirler.

İhtilacat veya Saint-Ghislain hastalığı ve asabi hastalıklar

Corneill — Huldenberg; Bruges; Saint Jean hastahanesi, Minove.
Ghislaine — Çocuk ihtilaclarına karşı büyük Belcikalı koruyucu. En çok ziyaret edilen yer, Saint Ghislain dır.

Kilisenin etrafında üç defa dolaşılır ve çocuğun başına bir takım yazılar konur. Bu Peygambere dua etmek için gidilen yerleri aşağıda sayıyoruz: Archennes; Court St. Etienne burada çocuğun şapkası bırakılır. Gerpinnes; Nivelles, burada Peyganbere, Saint Corneille ile beraber dua edilir. Nivelle, Collégiale kilise; Mons, papaz çocuğun başına mukaddes bir kumaş koyarak böylece onu ihtilahattan korur. Plancenoit, kilisenin

karşısında bulunan küçük kilise. Rosière St. André hususi mukaddes su ve madalyon, burada çocuğun şapkası veya bezleri bırakılır; Thiun.

Gilles — Chaineux, Coo sous Stavelot; Fraipont; Huy; Liège, Tongres.

Cudule — Moorsel (ihtilacat ve asabi hastalıklar).

Harlinde ve Relinde — Aldeneyck.

Machute — Zwyndrecht.

Marcellin — Chokier.

Médard — Anderules, nefret menbaı yanındaki kilise; Samart, demirden üç tac.

Veth — Abée; Aubel; Fécher; Saint Vith ler buraya bilhassa kuradan tedavi olunmak için gidilir. Bazı kadınlara para verilir, bunlarda hastalar için dua ederler.

SARA

Corneille — Aelbeke; Alost; Beersse; Denderbelle; Dieghem; Herli sous-Poederlé; Ninove, burada hasta siyah bir tavuğu mezata çıkarır, nihayet yine kendisi satın alır ve kazandığı para iyi şeylere gider. Hayvanı evine götürür ve orada ölönceye kadar «haci» namı altında yaşar.

Jean Baptiste — Hemelvendeghem; Lachtem: Burada da hediye olarak bir tavuk verilir fakat bunun rengi muayyen değildir. Civarda, bu haci tavuğun mutlaka bulunması lâzımgelen bir çok çiftlikler mevcuttur.

Joachim — Bruxelles, N. D. des VII douleurs kilisesi.

ATEH, BUDALALIK, DELİLİK

Azizler:

Cheveux — Courtrai, Notre-Dame kilisesi.

Dymphne — Gheel. Eskiden deli hasta Gheel e giderek orada dokuz gün kalırdı. Sainte Dymphne e bitişik bir odada otururdu. Günde üç defa kilisenin etrafını dolaşır ve azizin elbisesini taşıyan sütünlerin arasından yalın ayak geçerdi. Papaz her gün gelip onun için bir kaç dua okurdu. Bu dokuz gün zarfında hiç elbisesini değiştiremez, ve kiliseye kendi tartısı miktarında tohum hedıye ederdi. Bunun için kiliselerin bir tanesinde çok büyük bir kantar bulunurdu. Bundan üç çeyrek asırdan beri

TARİHÎ BİR HALK ŞAİRİ

Edebiyat şairlerimiz dediğimiz zatlar kuvvet, iktidar yücelklerini, caize, ihsan alalım diye bütün padişahları, vezirlerini methetmekte, yaptıkları şeylere tarih düşürmekte, köşklerini, atlarını öğmekte muamma, lüğaz yazmakta göstermişler, maatteessüf pek çokları ne fethedilen bir yer için riyasız bir şey yazmışlar, ne yararlığı görülenleri öğmüşler, ne ülke için ağlıyarak ağlatıcı bir şey söylemişler, ne sebep olanları zemmeylemişler, halka bildirşişlerdir.

Bu zatların yapmadığı, yapmak istemediği pek çok şeyleri halk şairi namını verdiğimiz, şimdiye kadar kendilerine ehemmiyet vermediğiz, yazdıkları şeyleri Arap, Acem harsine gömülmiyerek sırf Türkçe, sırf Türk veznile yazan, gördüklerini atiyye gözetmiyen zevat bildirmişlerdir.

İşte bunların yazdıkları şeyler elde edildikçe, meydana çıktıkça tarihimizce meçhul kalan bir çok şeyler meydana çıkacak, bir çok hakikatlere vakıf olunacaktır.

Aşağıya Ahıska kalesinin ne suretle elden çıktığını, kimin fenalığı görüldüğünü, düşmanın kaleyi elde etmesile yaptığı mezalimi bize anlatan bir halk şairimizin de o vakit yazdığı bir manzmeyi tarih yazmakla uğraşan zevatın işine yarar ümidile neşretmeği münasip gördüm.

Kavgalar kuruldu günler farıdı
Ahıska üstünü duman bürüdü
Dini islâm olan bütün kırıldı
Toz duman içinde kalan Ahıska.

Bunarlardan abdest alınmaz oldu
Camilerde namaz kılınmaz oldu
Ahıska kızları salınmaz oldu
Kızları da esir giden Ahıska.

---

bu usul rağbetden düşmüştür. Winxele, kilisede bir heykel.

Hermés — Renaix, Saint Hermès kilisesi, hasta mukaddes kumaş tutmakta iken hususi dualar. Hasta mütehammi ise, onu duvarda bulunan halkalara bağlarlar.

Médard — Jodoigne, hastanın başına, azizin çenesini havi gümüş bir kutunnn konulması. Hingrou (deli ve budalalar); Samart, demir taclar.

Méen — Couvin.

Notre D. de Winxele — Kilisede Saint Dymphe nin bulunduğundan dolayı.

Türkçeye çeviren : **METİNE BELGER**

Meleşir kuzular bulmaz anayı
Feryadımız düştü arşı âlâyı
Gidi kâfir zapteyledi kalâyi
Kalası da esir giden . hıska.

Yin kavuşur ay ile yıldız
Kavgalar kuruldu üç gece gündüz
Defter ile gitti on iki bin kız
Kızları da esir giden Ahıska.

Kars kalâsın vergi ile verdiler
Ahıskanın erkeklerin kırdılar
Kız gelin komayup bütün kırdılar
Kızları da esir giden Ahıska.

Onikibin kız bir kulede buldular.
Altın küpelerin bütün aldılar
Her birisin bir kâfire verdiler
Kızları da esir giden Ahıska.

Gidi kâfir durmaz kalâ yaptırır
Ak ellere kilepçekler döktürür
Dizin dizin ellerini öptürür
Yiğitleri esir giden Ahıska.

Gidi kâfir putun verir elime
Canım kaynamıyor almam dilime
Günde üç yol teklif eder dinine
Yiğitleri esir giden Ahıska.

Issız kaldı Ahıskanın sazları
Èsir gitti gelinleri kızları
Kör ola Galip paşanın gözleri
Bütün halkı esir düşen Ahıska.

Evimizin önü bütün dağıdı
Babam paşa kardaşlarım bey idi
Böyle böyle olmaktan ölmek yeğ idi
Düşman ellerine geçti Ahıska.

Evimizin önü bir keleş yazı
Kimi şehit düştü kimisi gazi
Kabil bey oğlunu gelini kızı
Hep beraber esir giden Ahıska.

M. ZEKİ